

Zgodovina slovenske literarne vede

Darko Dolinar: *Med književnostjo, narodom in zgodovino: Razgledi po starejši slovenski literarni vedi.*

Celje-Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba-Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Vanesa Matajč

Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
Vanesa.matajč@guest.arnes.si

Osrednji predmet Dolinarjeve monografije *Med književnostjo, narodom in zgodovino* je zgodovina slovenske literarne vede – literarne vede, ki jo ustvarjajo slovenski znanstveniki, institucije, publikacije in metodološke prakse – od sredine 19. stoletja do sredine 20. stoletja. Slovensko literarno vedo v omenjenem obdobju monografija analizira kot celoto znanstvenega obravnavanja literature v slovenskem kulturnem prostoru.

Shematično povzeto: monografija opredeljuje to obdobje kot obdobje vzpostavitve. To argumentira s prepoznavanjem in analizo dejavnikov (pojavnov in procesov) od obdobja, v katerem se je slovenska literarna veda osamosvajala iz različnih disciplin (nacionalne filologije, slovanska filologija), ki so ji bile institucionalni prostori vzpostavitve in prvi domicili, do začetka tradicije, ki pomeni že kontinuirano, svoje specifične uzaveščeno, sklenjeno znanstveno dejavnost o predmetu literatura. Ta učvrstitev discipline, sprva kot literarne zgodovine, ki tudi na Slovenskem v pozitivističnem duhu literarne vede dominira in šele postopno postane (samo) podpodročje literarne vede (ob literarni teoriji in metodologiji), postane razvidna v naraščajoči publicistiki, znanstvenih opusih in načelnih opredelitvah literarnih zgodovinarjev v kulturnozgodovinsko živahnem, tako rekoč dramatičnem obdobju med obema vojnama. Suverenost slovenske literarne vede začne potrjevati institucionalizirano okolje – ljubljanska univerza – od leta 1919 naprej, pri tem pa se univerzitetna institucija v večnacionalni kraljevini in v obdobju močnih konfliktnih političnih ideologij, zlasti s svojimi nacionalno-ideološko izpostavljenimi disciplinami (kar literarna veda v zgodovini slovenske kulture nedvomno je in se sama predstavlja tudi kot taka), kajpak še intenzivneje kot prej sooča z navzkrižnim ideološkim kontekstom.

Takšno zgodbo slovenske literarne vede historiografsko zelo dosledno, skozi impresivno množico dokumentov, vzpostavlja Dolinarjeva monografija. Točneje, takšno zgodbo slovenske literarne vede je bralcu mogoče povzeti iz Dolinarjeve monografije. Dejansko pa monografija nastaja – implicitno, zato pa skozi kompozicijsko prakso razvidno – iz so-

dobne metazgodovinske zavesti, da bi oblikovanje koherentne in kavzalne ustrojene zgodbe iz kompleksne množice mrgolečih drobcev (historične evidence), neizogibno šele retrospektivno vnašalo smisel v preteklost in s takim retrospekcijskim osmišljevanjem izpolnjevalo historično evidenco s spekulacijo. Povsem izogniti se temu v monografskem pisanju najbrž ni mogoče; tudi Dolinarjeva monografija *skicira* svojo »zgodbo« s časovno in predmetno zamejitvijo svojega pogleda (slovenska literarna veda od sredine 19. do sredine 20. stoletja); vendar iz sodobne hermenevtične zavesti (ki jo je Dolinar zgodovinsko analiziral že v monografiji *Hermenevtika in literarna veda*, 1991) hkrati kompozicijsko »razpršuje« to zgodbo na manjše, relativno zaključene, lahko bi rekli mikrozgodbe: te so si lahko časovno vzporedne (obravnavo nacionalnih filologij v razmerju do slovenske literarne vede, obravnavo slovanske filologije v podobnem razmerju, analiza obravnav ljudskega slovstva, Brižinskih spomenikov, reformacije, prešernoslovja, kritičnih izdaj, vse do *Zbranib del slovenskih pesnikov in pisateljev*, itn.). Lahko so si te zgodbe tudi časovno zaporedne (osamosvajanje literarne vede iz nacionalnih filologij, institucionalizacija literarne vede v univerzitetnem programu, institucionalizacija literarne vede v znanstvenem časopisu). Ali pa so te zgodbe osredinjene na posameznike – književnike ali znanstvenike, ki so s svojo publicistično in znanstveno-raziskovalno prakso sovzpostavili slovensko literarno vedo kot koherentno disciplino: monografija v kronološkem zaporedju analizira relevantna literarnozgodovinska besedila Janeza Trdine, Gregorja Kreka, Karla Štreklja, Matije Murka, v dveh vidikih opus Ivana Prijatelja; najobssežnejše opus Franceta Kidriča, Antona Slodnjaka; obravnave posameznih reprezentacij slovenske literarne zgodovine zaključí z Marjo Boršnik. Zaključenost teh manjših zgodb je, kot rečeno – in ustrezno kompleksni historični evidenci – relativna: njihove teme prestopajo meje posamezne zgodbe, se soočajo in prepletajo, s čimer se zgodovina slovenske literarne vede šele posledično, in ne iz vnaprejšnje absolutno mišljene enotnosti, vzpostavlja kot – kompleksna – zgodba. Nelahko odločanje, »kako pisati literarno zgodovino /ali meta- literarno zgodovino/ danes?«¹ je z Dolinarjevo monografijo doseglo prepričljiv, sodoben historiografski dosežek.

Monografija se distancira do tradicionalnega zgodbotvornega zgodovinopisja še z enega kompozicijskega vidika: registriranje posameznih praks in publikacij, ki se v slovenskem kulturnem prostoru ukvarjajo z literaturo (četudi še v njeni neavtonomni funkciji) kot »predhodni pojav«, seže od uvodov k Metelkovi in Kopitarjevi slovnici preko Primicovih in Vodnikovih spisov, Erbergovega rokopisa z literarnozgodovinskim poskusom in Pohlinove *Biblioteke Kranjske* nazaj vse do leta 1689 oz. do Valvasorja. Med prvimi slovenskimi literarnozgodovinskimi spisi mono-

grafija obsežneje obravnava literarnozgodovinski pregled slovenske književnosti, ki ga je Matija Čop namenil za drugo izdajo Šafárikove *Zgodovine slovanske književnosti*, (pregled je nastal l. 1831, objavljen je bil l. 1864).

S to historično evidenco se začetek »zgodbe« slovenske literarne vede sredi 19. stoletja (začetek je utemeljen kot zasnutki sklenjene discipline literarne vede) razkriva kot relativno odprt začetek posameznih in še ne samouzaveščenih pojavov v osamosvajanju literarne vede iz filoloških kontekstov in sporadične publicistike. V monografiji izpostavljena predmetna področja in prakse, s katerimi se vzpostavlja samostojnost slovenske literarne vede, so, kot rečeno, ljudsko slovstvo, Brižinski spomeniki, reformacija, literatura moderne, prve in poznejše kritične izdaje leposlovja in prešernoslovje. Monografija utemeljuje intenzivnejše avtonomiziranje slovenske literarne vede po letu 1900 zlasti s treh vidikov, delujočih v vseh treh problemskih sklopih knjige (»O predmetu in metodah«, »O institucijah«, »O literarnih zgodovinarjih«).

Prvi vidik se zdi prepoznavanje podobnih pobud in praks, kakršne nastajajo znotraj pozitivistične in duhovnozgodovinske naravnosti v sočasni evropski – ne le literarni vedi, marveč tudi humanistiki. To prepoznavanje sta v svojih monografskih raziskavah že analizirali Dolinarjeva monografija *Pozitivizem v literarni vedi* (1978) in monografija Toma Virka *Duhovna zgodovina* (1989). Dolinarjeva aktualna monografija s podnaslovom *Razgledi po starejši literarni vedi* tako sintetično povzema, a tudi podatkovno, analitično in kontekstualno dopolnjuje predhodna metodološka dognanja o že avtonomizirani dejavnosti slovenske literarne vede, in sicer zlasti v zgodovinsko-metodološkem poglavju »Teoretično-metodološki modeli v času med svetovnim vojnama« (29–40). Podrobneje te modele pojasnjujejo tudi posamezna »biografska« poglavja tretjega sklopa (»O literarnih zgodovinarjih«), ki obravnavajo raziskave, publicistiko in prakso – zlasti – Ivana Prijatelja, Franceta Kidriča in Antona Slodnjaka.

Slovenska literarna veda je z naraščajočo zavestjo o avtonomiji svojega predmeta – literature – in z naraščajočim teoretskim uzaveščanjem metod za njegovo obravnavo seveda vpeta v evropski humanistični kontekst: njeni tedanji raziskovalci (nasledniki F. Miklošiča in G. Kreka, npr. K. Štrekelj in M. Murko) izhajajo iz avstrijske filološke šole oziroma iz slavističnih seminarjev na Dunaju in v Gradcu, svoje izhodišče v slovanski filologiji pa začno nadomeščati (prim. 95) z drugače dojetim predmetom svojih raziskav, pretežno pod vplivom pozitivizma kot sprva najbrž dominantne metode v literarni zgodovini, kakršna je tedaj, kot rečeno, pretežno predstavljala interesni obseg literarne vede. Izhodišče v slovanski filologiji, skupaj s podiranjem njenega državnega institucionalnega zaledja, namreč z razpadanjem Habsburške monarhije, pa je slovanski literarni vedi izriso-

valo specifičen slovenski kulturnozgodovinski kontekst, v katerem je bila določena mera nacionalnoideološkega (kulturnopolitičnega) angažmaja praktično neizogibna.

Ta kontekstualna situacija lahko predstavlja drugi vidik: ko slovenska literarna veda sooblikuje slovensko humanistiko, znanost, kulturo, s svojim predmetom – literaturo – v kulturne parametre postavlja in znanstveno učvrščuje to literaturo kot dejavnost, ki je v evropskem »mitu narodov« (Patrick Geary) dobila veljavo eminentne artikulacije naroda oziroma nacionalne kulture / zgodovine / identitete. S tem se – zlasti očitno v narodu, ki ga žene vizija »mita narodov«, ne da bi jo že zmogel polno, državno »uresničiti« – predmet slovenske literarne vede (literatura) identificira s kulturo, ki prevzema državotvorno funkcijo (ob slovenski situaciji so to tezo vzpostavljali D. Pirjevec,² D. Rupel,³ v novejšem času in z drobcami kritičnih pripomb sociologi kulture, kot npr. R. Močnik,⁴ in mlajši literarni zgodovinarji, npr. M. Dovič⁵).

Dolinar analizira, kako je bila v ta proces nacionalnega preroda »vpeta / že ... / nacionalna filologija: po eni strani je že njen nastanek in obstoj sam na sebi priča in rezultat prizadevanj za prerod nacionalnega jezika in kulture, po drugi strani pa filologija sama aktivno sodeluje v tem procesu« (43). Nekaj desetletij pozneje »praktično delo, načelne odločitve in programske izjave naših literarnih zgodovinarjev kažejo, da so se zavestno odločali za slovenistiko, ker so se spraševali o pomenu in nalogah nacionalne literarne vede – in prek nje o vlogi in pomenu literature – v družbenem in kulturnem življenju naroda« (95). Konkreten kulturnopolitični učinek slovenske literarne vede je (tudi njeno) uspešno blokiranje germanizacije, novoilirizma in strankarsko-političnih prilaščanj slovenske preteklosti (96), s čimer je slovenska literarna veda opravila temeljit prispevek k uresničevanju »mita narodov« oz. k dolgoročni državotvornosti slovenske kulture. Ta, drugi vidik, neločljiv od prvega in tretjega, najmočneje utemeljuje naslov Dolinarjeve monografije: slovensko literarno vedo v interakciji – oziroma kot aktivno presečišče – *med književnostjo, narodom in zgodovino*.

Tretji vidik je drugemu na prvi pogled nasproten, na drugi pogled pa ne. Tretji vidik namreč opazuje, kako se avtonomiziranje discipline povezuje, dejavno sooblikuje, sovpada s poudarjeno avtonomizacijo slovenske literature in spremljajočim razmahom literarne publicistike v obdobju moderne, skladno z interakcijskim zgodovinskim stališčem, da »literaturo sleherne dobe ali smeri spremlja njej ustrezna oblika literarne vede« (93). Poglavje »Literatura in literarna veda v obdobju moderne« lahko beremo tudi kot tematsko središče monografije o avtonomizaciji slovenske literarne vede. V obdobju moderne slovenska literarna veda, literarna publicistika in literatura vzpostavijo pretežno strinjanje o vrednotah kulturne in

literarne preteklosti naroda (npr. vrednotah Trubarjevega in Prešernovega opusa in delovanja), to strinjanje pa, zlasti ko zadeva Prešernovo vlogo, obsega tudi nedvoumno priznanje avtonomne estetske vrednosti literature – šele tako realizirana lahko literatura, naj je v tem še tako očiten romantični paradoks, najvišje potrdi »duhovno razvitost« naroda, ki ga estetsko artikulira. Zdi se, da v slovenskem kulturnem prostoru pozitivistična pobuda za znanstvene diferenciacije srečno sovpadе s to romantično dediščino v duhovnozgodovinski imaginaciji obdobja moderne. Potrditev estetske avtonomije (slovenske) literature se torej vzpostavlja v interakciji z znanstveno avtonomizacijo slovenske literarne vede: v obdobju moderne

so v slovenski javnosti prvič izraziteje nastopili strokovno izobraženi literarni historiki /.../, stroka si je začrtala meje raziskovalnega področja /.../, začela uveljavljati znanstvene kriterije in se je, opirajoč se na prevladujoče metodološke modele evropske literarne vede, notranje formirala kot znanost. Obenem so se utrjevale njene institucionalne podlage in naraščal je tudi njen odmev v širšem družbenem prostoru, kar se pač najbolje kaže v njeni vlogi pri ustanavljanju in začetku delovanja ljubljanske univerze (94).

Monografija v poglavjih »Ljubljanska univerza in literarna veda: slavistika in slovenistika« ter »Ljubljanska univerza in literarna veda: začetki komparativistike« predstavlja angažmaje posameznih literarnih zgodovinarjev za institucionalizacijo discipline, ki je s tem potrdila svojo znanstveno kredibilnost in tudi kulturnopolitično moč. Znanstveno in kulturnopolitično težo slovenske literarne vede so njeni akterji sčasoma uresničevali in potrjevali tudi s »prvo slovensko specializirano znanstveno revijo«, tj. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1918-31), in z *Razpravami Znanstvenega društva za humanistične vede* (1923-30). Monografija opazuje njuno inovativnost v sočasnem slovenskem publicističnem kontekstu, sistematično uveljavljanje znanstvene kredibilnosti humanističnih raziskav in s tem tudi argumente za poznejšo ustanovitev SAZU.

V monografiji zgodovinski pregled ustanavljanja tistih kateder, ki so omogočale študij literarnovedne problematike (slavistike, slovenistike, tudi germanistike) povezuje načrtovalce, izvajalce ali vsaj predvidene izvajalce teh kateder - Frana Ramovša, Ivana Grafenauerja, Rajka Nahtigala; Ivana Prijatelja, Franceta Kidriča – v »zgodbo« z nemalokrat dramatičnimi zasuki. Komparativistični prispevek k avtonomizaciji slovenske literarne vede se začenja – in v zasnutkih tudi že institucionalizira – šele v obdobju med vojnama: monografija ga prepozna kot »jasno zavest načrtovalcev o tem, da se literarna veda kot celota ne ujema z literarnozgodovinskim območjem nobene nacionalne filologije niti ne s seštevkom posameznih nacionalnih literarnih zgodovin« (138), in ta dokumentirani načrt s prehtavanjem njegovega konteksta pripiše F. Ramovšu ter R. Nahtigalu.

Temu načrtu ustrežna, komparativistična katedra je bila ustanovljena v študijskem letu 1925–26, sprva vključena še v slovanski seminar. Vendar monografija ugotavlja, da so predvideni predavatelji za primerjalno literarno zgodovino – France Kidrič –, zgodovino kritike – Ivan Prijatelj – in literarno teorijo – Jakob Kelemina – prihajali iz slavističnega in germanističnega »zaledja«, poleg tega pa so, z izjemo Kidriča, v komparativistični katedri delovali bolj sporadično. Močnejšo organizacijsko spodbudo je komparativistični del slovenske literarne vede dobil z nastopom Antona Ocvirka (1937–38), a četudi je Ocvirkovo temeljno – oziroma kar utemeljitveno – delo *Teorija primerjalne literarne zgodovine* izšlo že leta 1936, se je glavnina »Ocvirkove« literarnovedne prakse v univerzitetni inštituciji pač dogajala predvsem po II. svetovni vojni (od leta 1948 naprej). S povojnim obdobjem, ki sega čez začrtano časovno omejitev »zgodbe« slovenske literarne vede, pa se Dolinarjeva monografija ukvarja predvsem v metodološkem »Uvodu« in prvem poglavju (»Literarnoznanstvene in literarnozgodovinske metode«), ko opazuje tudi povojno pluralizacijo literarnovednih metod (prim. npr. 22, 26–28).

S tem je, če se vrnemo k moderni metodološki kompoziciji Dolinarjeve monografije, tudi »zaključek« »zgodbe« o slovenski literarni vedi sredi 20. stoletja kompozicijsko relativno odprt.

S tem se tudi implicitno odpira v problematiko že obstoječih obravnav novejših slovenske literarne vede (predvsem, ne pa še izključno) po letu 1950; ob obravnavah posameznih literarnih zgodovinarjev, ki izhajajo iz območja slavistike, imam v mislih – po svojem predmetu sicer nujno ožji – dve monografiji: monografija *Anton Ocvirk* Majde Stanovnik in Toneta Smoleja (2007) strokovno biografijo razširja v obravnavo *ocvirkovske* zgodovinske etape slovenske komparativistike, v zgodovinsko obravnavo slovenske komparativistike pa se lahko z osvetlitvijo komparativističnega opusa Dušana Pirjevca prištevajo tudi posamezne razprave (Tomo Virk, Boris A. Novak, Valentin Kalan, Ivo Svetina, Denis Poniž) v zborniku *Interpretacije VII: Dušan Pirjevec* (1998).

Po obsežnem konceptu svojega predmeta je Dolinarjeva monografija sicer najbližja razpravi Janka Kosa *Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti* (1978, razširjeno 1995), saj zgodovino slovenske literarne vede vseskozi prepleta z »vprašanjem o metodi«, in sicer na dveh zgodovinskih ravneh: tako da opazuje raznolike meta-literarnozgodovinske značilnosti v znanstvenih opusih in praksah slovenskih literarnih zgodovinarjev, obenem pa – eksplicitno v »Uvodu« in implicitno s kompozicijo besedila – reflektira svoje lastne pristope k predmetu. Z obema ravnema Dolinarjeva monografija – ne le s prvim, splošnim metodološkim poglavjem, ampak tudi kot literarnozgodovinska raziskava metod v starejši slovenski literarni

vedi – tematsko razširja Kosovo razpravo, obenem pa v konkretni kulturnozgodovinski epohi opazuje starejše metode literarne vede, kot sta zlasti pozitivizem in duhovna zgodovina: te namreč registrira, ne pa tudi obravnava monografija Toma Virka *Moderne metode literarne vede* (1999). Virkova in Dolinarjeva monografija se s tega vidika pravzaprav dopolnjujeta: Dolinarjeva raziskava usmerja pogled nazaj, v zgodovinske metode, in v konkretno zgodovino slovenske literarne vede – njenega predmeta / njenih metod.

Dolinarjeva monografija sicer ohranja sled pozitivistične historične naravnosti – dosledno sledi množici dokumentov oz. historični evidenci v vseh ožjih temah monografije – vendar to naravnost modificira moderna zavest (prim. 9) o kompleksnosti te množice dokumentov, ki se ne pušča preprosto poenotiti. To pa pomeni, da odgovori na vprašanje o metodi – reprezentacije – predmet raziskave oz. slovensko literarno vedo pravzaprav tudi vzpostavljajo: kot nekoč, ob odločanju za avtonomijo discipline, tudi danes, ko monografija opazuje to avtonomizacijo slovenske literarne vede.

OPOMBE

¹ Zbornik *Kako pisati literarno zgodovino danes?*, ki obravnava metodologijo sodobne literarne zgodovine, je v uredništvu D. Dolinarja in Marka Juvana izšel leta 2003.

² Dušan Pirjevec: *Vprašanje o poeziji. Vprašanje naroda* (1978).

³ Dimitrij Rupel: *Svobodne besede. Od Prešerna do Cankarja* (1976).

⁴ Rastko Močnik: *Julija Primic v slovenski književni vedi* (2006).

⁵ Marijan Dovič: »Zgodnje literarne reprezentacije nacionalne zgodovine in 'slovenski kulturni sindrom'«. *Zgodovina in njeni literarni žanri / History and Its Literary Genres: Primerjalna književnost* 30, posebna številka (2007): 71–90.

April 2008